

Ključne reči: kosovo, srbija, status, pokrajina, kriza, konflikt

Citiranje: Dušan Janjić. 2005. *Kriza na jugu Srbije*. [e-book] Beograd: Beogradski centar za bezbednosnu politiku.

Kriza na jugu Srbije ili u Preševskoj dolini direktno je povezana sa problemima statusa albanske zajednice, te poštovanja njihovih ljudskih i manjinskih prava, s jedne, i sa kontrolom ove pogranične teritorije, s druge strane. Reč je istovremeno i o etničkom sukobu između Albanaca, koji u Srbiji predstavljaju manjinu, ali su dominantna većina u Preševskoj dolini, i Srba, koji jesu manjina na lokalnom nivou, ali ih kao deo većinske etničke zajednice predstavlja centralna vlast. Povrh svega, na složenost ove krize utiče i njena povezanost s krizama u zapadnoj Makedoniji i na Kosovu. Preševsku dolinu čine opštine Preševo, Bujanovac i Medveđa koje se nalaze na granici Srbije s Kosovom i Makedonijom.

Ovom dolinom prolaze glavni putni i železnički pravci koji povezuju Evropu, odnosno Srbiju s Makedonijom i Grčkom. U ovoj oblasti živi oko 120.000 stanovnika, od čega je oko 70.000 Albanaca. Albanci ovu oblast često nazivaju Istočno Kosovo ili Dukađin, pokazujući tako svoju etnonacionalističku pretenziju na ovu teritoriju, koju vide kao "deo saveza albanskih zemalja". Sa svoje strane, u nastojanju da u odsustvu istrajnosti u ostvarivanju političkih ciljeva prenesu svu pažnju na ideološki nivo i da pariraju albanskom etnonacionalizmu, vlasti u Beogradu insistiraju na nazivu "južni deo centralne Srbije".

Početak 2000. godine, ekstremni Albanci nastojali su da oružana dejstva s Kosova prenesu u centralnu Srbiju. Radi toga hteli su da iskoriste bezbednosni vakuum, koji je nastao posle NATO bombardovanja i povlačenja vojnih i policijskih snaga Beograda s Kosova. Činjenica je da su do tada i Miloševićeva vlast i NATO tolerisali, svako iz svojih razloga, jačanje ovih oružanih grupa.

Vlada DOS je januara 2001. godine usvojila program za razrešavanje krize mirnim sredstvima i najavila preduzimanje mera zaštite od terorizma. U tom cilju ona je, istovremeno, uspostavila blisku saradnju s NATO, odnosno KFOR. Ovoj saradnji su se pridružili EU i SAD, pri čemu je aktivna uloga poverena OEBS i UN.

Primena programa vlade Srbije za razrešavanje krize mirnim sredstvima dala je brojne dobre rezultate, ali je sve vreme politički bila izuzetno delikatna i ranjiva. Na osnovu programa vlade DOS, usvojenog januara 2001. godine, postignuti su sledeći rezultati:

- novembra 2001. godine obustavljeni su oružani sukobi, a OVPMB je razoružana;
- čitav region je demilitarizovan, povlačenjem vojnih i policijskih snaga;
- povećana je unutrašnja bezbednost i omogućena puna sloboda kretanja. U ovome je značajno bilo i uspostavljanje lokalne multietničke policije, u čemu je posebno aktivan bio OEBS;

- pružena je humanitarna pomoć u hrani, lekovima, sredstvima za higijenu građanima (6.110) albanske nacionalnosti. Uručene su naknade štete u iznosu od 920.000 evra, a Vlada Srbije je investirala 1.000.000 evra za obnovu porušenih kuća i smeštaj privremeno raseljenih lica;
- međunarodna zajednica, posebno američka administracija, dala je snažnu finansijsku podršku izgradnji infrastrukture (putevi, škole, zdravstvene ustanove, mediji itd.). Vlada Srbije je investirala 8.317.000 evra za iste namene;
- preduzete se početne mere uključivanja Albanaca u donošenje političkih odluka u lokalnoj vlasti. Ovaj proces je osnažen lokalnim izborima 28. jula 2002. godine. Ovi izbori su, u osnovi, sprovedeni po standardima OEBS. Većinu mesta u lokalnoj vlasti osvojili su Albanci u Preševu i, prvi put u istoriji, u Bujanovcu, a Srbi u Medveđi.

To se pokazalo i tokom lokalnih izbora 2003. godine. Trebalo je da ovim izborima, naime, bude obezbeđena vlast Srba u lokalnim zajednicama. Izborni su rezultati, međutim, bili drugačiji. Pošto mesni Srbi nisu bili spremni da dele vlast s Albancima, organizovali su brojne proteste kojima su odbili da priznaju rezultate izbora. To je bilo očekivano, s obzirom na činjenicu da su političari iz vladajućih partija Miloševićevog režima, posle 5. oktobra 2000. godine prešli u stranke DOS, nastavljajući staru politiku nepriznavanja prava Albanaca. Uz to, delovalo je i pedesetogodišnje nasleđe komunističke politike i politike Miloševića, koje su favorizovale Srbe.

Za Albance, koji su prvi put dosegli većinu u biračkom telu Bujanovca, ovo mesto, pak, postaje centralna tačka političkog (samo)potvrđivanja, a i sukobljavanja sa Srbima. U suštini, postojanje izuzetno snažnih a ekstremističkih političkih opredeljenja u obe etničke zajednice, povećava značaj pitanja statusa Bujanovca i Preševa unutar Srbije.

Ovo pitanje posebno dobija na težini zbog činjenice da kod obe strane postoje razmišljanja o podeli po etničkim linijama i razmeni teritorija, po kojima bi ova zona bila zamenjena za deo severnog Kosova. Situaciju dodatno komplikuje činjenica da je politička nestabilnost uzrokovana kriminalizacijom života, ekonomije i politike u ovoj oblasti, što je čini izvorom ozbiljnih bezbednosnih rizika i pretnji.

Nakon što su graničari SCG, početkom januara 2005. godine, ubili šesnaestogodišnjeg Albanca, koji je ilegalno prešao granicu između Srbije i Makedonije, obnovljene su međuetničke napetosti na jugu Srbije. U pogrebnoj povorci bilo je oko 20.000 Albanaca, a stotinu Albanaca upalo je u salu skupštine opštine Preševo i prekinulo zasedanje na kome su njihovi poslanici već zahtevali povlačenje srpske vojske i angažovanje "stranih vojnika", kažnjavanje odgovornih i "diplomatsko" rešavanje albanskog pitanja u celoj Preševskoj dolini. Potonja istraga potvrdila je da je graničar Vojske SCG pucao na Dašnima Hajrulahu sa osmatračnice udaljene oko 200 metara, a ministar odbrane Prvoslav Davinić izjavio je da je "graničar postupio u skladu sa pravilima službe". To je dodatno razljutilo Albance i ohrabrilo ih da ponove zahteve za demilitarizaciju ove oblasti i za njeno ujedinjenje sa Kosovom.

Najnovija kriza je potvrdila da je Preševska dolina izuzetno nestabilan deo Srbije, da su vlasti Srbije i SCG nedovoljno spremne da adekvatno i pravovremeno reaguju, a da su ekstremni Albanci veoma spremni da svaki incident iskoriste za svoje političke ciljeve. Izvesno je da je ovo ubistvo produbilo jaz

između Beograda i Albanaca s juga Srbije i da je oživelo strah da će biti obnovljeno nasilje između albanskih separatista i srpskih snaga bezbednosti.

Zbog svega toga, otvorenom ostaje mogućnost eskalacije nasilja na jugu Srbije. Uostalom, ovo područje je već –bilo poprište sukoba albanske gerile OVPBM i srpskih snaga bezbednosti od novembra 2000. do maja 2001. godine, kada je sklopljeno primirje. Tada je lokalno stanovništvo dobilo garancije da će im biti poštovana ljudska prava i da će biti bolje zastupljeni u lokalnim organima vlasti i u policiji. Ujedno je bilo najavljeno davanje većih ovlašćenja lokalnoj vlasti, te unapređenje lokalne privrede.

Da bude teže, reč je o vrlo siromašnom području čiji je društveni proizvod za 52 posto manji od republičkog, što ga smešta na ekonomsko začelje Srbije. Nakon višedecenijskog privrednog rasta beleži se konstantan pad, jer su u međuvremenu veliki sistemi kao "Jumko", "Simpo" i "Koštana" i projekti porodičnih firmi propali. Jednu od posledica toga predstavlja uvećana emigracija stanovništva iz ovog područja. Prema prošlogodišnjem popisu, tokom poslednje decenije iz sedamnaest opština jablaničkog okruga iselilo se preko 30.000 od ukupno 460.000 stanovnika. Veruje se, međutim, da je reč o duplo većem broju, budući da su u popisne spiskove upisivani i oni koji već godinama žive u inostranstvu.

Lokalni političari veruju da se ubrzana emigracija može zaustaviti otvaranjem novih preduzeća, gradnjom stanova za mlade, ali i usmeravanjem kapitala ka jugu Srbije. No, kako sada stvari stoje, malo je izgleda za ostvarenje takvih želja, budući da su predstavnici srpske Vlade zaokupljeni međusobnim svađama i nadmudrivanjima, u kojima ima malo mesta za probleme periferije.

Uz to, ne treba zanemariti i strah od svealbanskog ujedinjavanja. Njega podstiču mape "Velike Albanije do Niša", koje povremeno cirkulišu u domaćoj i svetskoj javnosti. Zapravo, albansko stanovništvo koje je većinsko u dolini Preševa odavno priželjkuje otplenjenje od Beograda. Još 1992. godine održan je nezvanični referendum na kome se 95 odsto učesnika izjasnilo za ujedinjenje sa Kosovom. Lokalni Albanci se nadaju da će, ukoliko dođe do razmene teritorija, dolina Preševa biti pripojena Kosovu, dok će pretežno srpske oblasti na severu Kosova biti priključene Srbiji. Mnogi unutar albanskog pokreta veruju da je vreme za drugu fazu – za svealbansko ujedinjenje. Odnosno, veruju da će izvesna nezavisnost Kosova 2005. godine stvoriti pretpostavke za ujedinjenje svih „albanskih zemalja". Svaka naznaka moguće „etničke podele" Kosova podiže uzbuđenje i aktivira ekstremiste na albanskoj, ali i na srpskoj strani.

Očigledno je da Beograd nema čak ni dovoljno informacija o panalbanskom pokretu, a kamoli da može da utiče na njegovo delovanje na jugu Srbije, Kosovu i zapadnoj Makedoniji. Tim teže, jer ovaj pokret ima podršku u Albaniji i u pojedinim političkim, obaveštajnim i drugim krugovima izvan balkanskog regiona. Da bi predupredila zahteve ovog pokreta, Srbija bi trebalo da ima jasnu državnu politiku i sposobnost da koordinira delovanje svojih bezbednosnih snaga. Da to nije tako, potvrđuju brojni primeri rizičnog ponašanja pojedinih predstavnika Vlade Srbije početkom decembra 2004. godine.

Protiveći se razmeštanju vojske izvan ovog područja, Nebojša Čović je izjavljivao da je "Srbima otadžbina vezana za opasač" i da će "svi Srbi Kosovskog pomoravlja napustiti Kosovo ako se vojska pomeri". Slobodan Samardžić, savetnik srpskog premijera Vojislava Koštunice, davao je izjave koje su podsticale iluzije o tome da Srbija može da, upotrebljavajući eskalaciju albanskog ekstremizma i eventualni sukob na Kosovu, tamo interveniše vojskom i policijom i da podeli kosovsku teritoriju. Ponašanje beogradskih vlasti po pitanju isključivanja električne energije, odnosno pozivanje Srba da ne plaćaju struju, kao i podsticanje na javne proteste blokiranjem puta, tokom decembra 2004. godine, mnoge je navelo na zaključak da su se neki krugovi iz Beograda uključili čak i u provociranje albanskih ekstremista na Kosovu. Svoj doprinos ovome dala je i neuobičajena aktivnost na promociji knjige Kosovo Dobrice Ćosića, u kojoj se otvoreno promovise podela Kosova po etničkoj liniji.

Beograd u rešavanju problema na jugu Srbije ograničava i to što nema punu saradnju s međunarodnom zajednicom, a posebno s NATO. Položaj Beograda je posebno otežan zbog njegove nesaradnje sa Sudom za ratne zločine u Hagu. Da je drugačije, moglo bi se očekivati da međunarodna zajednica, odnosno NATO pomogne Beogradu da, na primer, spreči paravojne formacije Albanaca da deluju s juga Srbije na Kosovu ili u zapadnoj Makedoniji, kao i obrnuto. Nezavisno od toga, treba reći da izostanak jasnih poruka i odlučnih akcija međunarodne zajednice podstiče sumnje da pojedine vojno-bezbednosne i obaveštajne strukture NATO koriste najekstremnije Albance kao svoje oruđe za destabilizaciju stanja u ovom delu regiona. Jedan od razloga za to možda proizlazi iz njihove procene da Beograd, još uvek, ugrožava ostvarivanje interesa NATO. Na to upućuje i činjenica da se od novembra do kraja decembra 2004. godine nekoliko stotina naoružanih ekstremista kretalo između Kosova, Srbije i Makedonije, tražeći povoda za sukob, a da vlasti Srbije i Makedonije, ali ni KFOR, UNMIK policija i kosovska policijska služba nisu preduzele ozbiljne mere da bi ih uhvatili i uhapsili.

Ne čudi stoga da je trenutna situacija u ovom delu Srbije više nego napeta i zato je veoma važno kako će na to reagovati Vlada Srbije. Tim više, što se može očekivati da će biti nastavljena, ali i pojačana teška politička, skoro rogovska, borba u kojoj će svaka od strana pokušati da uradi što više. Albanska strana trenutno nastoji da diskredituje pregovarače Beograda, pre svega Čovića, ne bi li ostvarila svoje zahteve da se već u ovu fazu uključe međunarodni posrednici, barem kao fasilitatori pregovora. Pri tom, Albanci pokušavaju da taj posrednik bude neko ko je povezan s NATO strukturama ili sa samim Vašingtonom. Beograd, pak, pokušava da oslabi albansku poziciju i da vodi pregovore putem postojećih institucija kao što je, na primer, Koordinaciono telo. I dok lokalne albanske vlasti zahtevaju da Beograd omogući razmeštanje međunarodnih snaga u južnoj Srbiji, da povuče vojsku i policiju i da postavi nove granične prelaze sa Kosovom i Makedonijom, Beograd odgovara tako što predlaže restrukturisanje Koordinacionog tela, ponudom da se ustanove multietničke komisije za istragu o Hajrulahuovoj smrti, kao i manjinski nacionalni savet. Ovu ponudu Beograda Albanci su odbacili kao "smešnu", podsećajući da obećanja o restrukturisanju Koordinacionog tela nisu, tokom protekle dve godine, ispunjena. Činjenica je da od 2003. godine Koordinaciono telo, zbog odbijanja da uključi lokalne Albance, ne predstavlja instrument koji može da kontroliše situaciju na jugu Srbije.

Ključni zahtev Albanaca je „demilitarizacija“, odnosno povlačenje srpskih snaga bezbednosti. To pokazuje da se albanski pokret koncentrisao na delikatno bezbednosno pitanje, koje uključuje i prisustvo Vojske SCG u ovom području. Sudeći na osnovu obnove ovih zahteva, Albanci, odnosno skupština Preševa nastoji da političku situaciju vrati na onu iz marta 2001. godine. Naime, u martu

2000. godine njih je artikulisala grupa ekstremnih Albanaca, koji su tada bili u oružanoj formaciji OVPBM. S druge strane nalazila se nešto umerenija tzv. albanska platforma PDP, koju vodi Riza Haljimi. Kasnije je, međutim, to postao opšti albanski stav, koji je, 21. maja 2001. godine, unet u Deklaraciju o demilitarizaciji.

Ove zahteve Beograd je (kao i 2001. godine) odbacio, između ostalog, i zato što su ekstremni. Međutim, u prilog jačanju ovog zahteva ide i činjenica da je krajem 2003. godine politički proces rešavanja krize na jugu Srbije zaustavljen. Tome treba dodati i da tokom 2004. godine nije bilo značajnijih aktivnosti vlade Vojislava Koštunice i njenog Koordinacionog tela. Jedan od razloga za ovaj prekid su tadašnji politički sukob između Koštunice i Čovića, kao i neuspešna nastojanja Vlade da uspostavi drugačiju, efikasniju državnu strukturu za upravljanje krizom u ovom delu Srbije. Posebno je bilo uočljivo kolebanje vlasti Srbije oko načina i stepena uključivanja Albanaca u organe lokalne vlasti. Na primer, lokalni izbori su, mimo dogovora, kasnili skoro godinu dana, te su vanredni lokalni izbori organizovani tek krajem 2002. godine. Ovo zakašnjenje je, uz ostalo, izazvalo slabljenje uticaja umerene struje Rize Haljimija. Odatle je njegova PDP izgubila većinu u skupštinama Preševa i Bujanovca. Zahvaljujući tome, naoružani ekstremisti iz 2001. godine su izborima preuzeli su lokalnu vlast 2002. godine. Pri tome je PDP optužena da nije uspela da reši socijalne i ekonomske probleme, te da, iako je imala značajnu ulogu u mirovnim pregovorima između Beograda i međunarodne zajednice 2001. godine, nije uspela da zaštiti interese Albanaca. U prilog optužbama protiv PDP išlo je i zaostajanje u primeni Plana vlade Srbije, tzv. Čovićevog plana, za rešavanje krize na jugu Srbije iz 2001. godine. Ovaj plan je u svoje vreme bio dobar primer političko-bezbednosne i ekonomsko-socijalne reakcije na krizu, ali je on posustao kad je stigao u treću fazu – u fazu izgradnje institucija. Uz to, Skupštini Srbije do sada nije podnet izveštaj o njegovoj realizaciji, iako je 2004. godine istekao rok za primenu ovog plana. Isto tako, rečeni plan nije doraden mada je situacija znatno promenjena. Dakle, obnovljeni i prošireni albanski zahtevi mogli bi da postanu delotvorni ukoliko se nastavi nekoordinisano reagovanje i delovanje vlasti u Beogradu. Nepostojanje jedinstvenog političkog stava produžava rok za adekvatan odgovor vlasti Srbije na nove bezbednosne provokacije, a daje vremena Albancima da u međunarodnoj javnosti, kao i u pojedinim strukturama NATO pribave podršku svojim zahtevima.

Da bi Beograd mogao delotvorno da upravlja ovom krizom, neophodno je da se prvo smire sukobi unutar političkog vođstva Srbije. Potrebno je, potom, da vlasti iz Beograda što pre pred javnost iznesu rezultate istrage o smrti maloletnog Albanca. Uslov za to je da istraga bude profesionalna i bez, u Srbiji već uobičajenih, mistifikacija. Drugim rečima, potrebno je da vlasti Srbije smišljeno politički deluju pre nego što (ponovo) bukne požar. Da bi preduhitrile ekstremne Albance, one treba da preuzmu inicijativu i da, na primer, internacionalizuju problem, te da u smirivanje situacije na jugu Srbije samoinicijativno uključe OEBS. Ukoliko uporedimo ovu krizu s onom na jugu Srbije 2001. godine, uočljivo je da međunarodne organizacije nisu angažovane onoliko koliko su bile tada. To naročito važi za OEBS koji je, inače, odgovoran za jačanje političkih institucija i za ostvarivanje participacije Albanaca u izborima, a poznato je da su Albanci s juga Srbije bojkotovali sve predsedničke, kao i republičke izbore od 2000. godine do danas. Izostalo je angažovanje OEBS i u pitanjima uključivanja Albanaca u tužilaštva i sudove. Sama Vlada Srbije doprinosi takvom stanju u uverenju da sama može da reši problem i da može da iskoristi najnoviju krizu kako bi uključila Albance

u Koordinacioni centar i primenila savezni zakon o manjinama, odnosno kako bi im konstituisala nacionalni savet.

Stiče se utisak da Beograd deluje kao da ima mnogo vremena na raspolaganju, ali tog vremena nema. S obzirom na sasvim izvesnu eskalaciju tenzija, pa i nasilja na susednom Kosovu, za Beograd bi, kao i za stabilnost ovog regiona, bilo izuzetno važno da politički pregovori na jugu Srbije budu završeni u narednih mesec dana.

Naime, pošto Albanci ne žele da prihvate predloge srpskih vlasti, Beograd bi trebalo sam da inicira saradnju sa međunarodnom zajednicom. U tom sklopu bi, pre svega, mogao da zahteva da se misija OEBS u SCG uključi u rešavanje problema političke participacije Albanaca u državnim institucijama i u političkom životu Srbije. Potrebna je, takođe, po uzoru na model primenjen u rešavanju oružanih sukoba 2001. godine, bliža saradnja srpskih vlasti – konsultacije i razmena podataka – sa NATO, odnosno KFOR. Stiče se utisak da će položaj Beograda, ako u tome bude kasnio, biti još nepovoljniji, i to ne samo na jugu Srbije. To će umanjiti i izgleda za bilo kakvo njegovo učestvovanje u upravljanju i razrešavanju kosovske krize.

S obzirom na to da je izvesno da će se kriza na jugu Srbije nastaviti, a da nisu isključene ni nove oružane provokacije, potrebno je da vlasti Srbije što pre preduzimaju dodatne mere za uspostavljanje poverenja – jačanje multietničke policije, reforma lokalnih medija, uključivanje albanskih predstavnika u rad, uključujući i Koordinaciono telo, podizanje nivoa građanskih inicijativa i ostvarivanje planova socijalno-ekonomskog oživljavanja naselja i unapređenje ekonomskog statusa građana ove oblasti.

Beogradski centar za bezbednosnu politiku

Gundulićev venac 48, 11000 Beograd

Tel: 011 | 3287 226; 011 | 3287 334

Email: office@bezbednost.org

www.bezbednost.org